

РОЗДІЛ III. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147:316

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-09>

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Беньковська Н. Б.*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки**Інститут Військово-Морських Сил**Національного університету «Одеська морська академія»**вул. Дідріхсона, 8, Одеса, Україна**orcid.org/0000-0001-5857-6991**benkovskanb@gmail.com*

Ключові слова: комунікативні якості, мовленнєва діяльність, спілкування, удосконалення навчально-виховного процесу, професійна підготовка.

Стаття репрезентує шляхи вирішення важливої для модернізації сучасної системи вищої військової освіти проблеми: специфіку формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки.

У статті проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на сутність поняття «комунікативна компетентність». Удосконалено визначення структури й складових комунікативної компетентності. Визначено основні структурні компоненти комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, а саме: лінгвістична, мовленнєва та акмеологічна компетенції. З'ясовано, що ефективність процесу формування комунікативної компетентності зумовлена низкою психологічних та педагогічних факторів, які можна визначити як суттєві обставини, що впливають на успішність розвитку спілкування у майбутніх офіцерів. В дослідженні доведено, що ефективність спілкування безпосередньо залежить від морально-позитивної атмосфери. Проаналізовано фактори успішності формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів, які базуються на структурі навчальної діяльності і яка дозволяє ідентифікувати їх із її структурними елементами. Обґрунтовано, що формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів є складним та багатокомпонентним процесом, здійснення якого має відбуватися поетапно з урахуванням основних вимог, що висувуються до певного рівня професійної підготовки, визначених як державними нормативними документами, так і міжнародними кодами та конвенціями. Визначено, що умовою успішного формування комунікативної компетентності у курсантів є застосування і використання у процесі фахової підготовки таких форм, методів і прийомів підготовки майбутніх офіцерів, як психологічний тренінг, рольові тренінги, групові соціально-психологічні тренінги, практичні заняття з формування комунікативності та навичок професійного спілкування. Доведено, що підвищення якості комунікативної підготовки майбутніх офіцерів уможливиться за рахунок реалізації принципів цілісності, системності, послідовності та безперервності.

SPECIFICITY OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Benkovska N. B.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Language Training
Institute of Naval Forces of National University "Odesa Maritime Academy"
Didriksona str., 8, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5857-6991
benkovskanb@gmail.com*

Key words: *communicative qualities, speaking activity, communication, improvement of the educational process, professional training.*

The article represents the ways of solving a problem that is important for the modernization of the modern system of higher military education: the specificity of the formation of communicative competence of future officers in the process of professional training.

The article analyzes the views of domestic and foreign researchers on the essence of the concept "communicative competence". The definition of the structure and components of communicative competence has been improved. The main structural components of communicative competence of future officers have been determined, namely: linguistic, speech and acmeological competence. It has been found that the effectiveness of the process of formation of communicative competence is determined by a number of psychological and pedagogical factors, which can be defined as significant circumstances affecting the success of communication development of future officers. The study has proved that the effectiveness of communication directly depends on a morally positive atmosphere. The factors of success in the formation of communicative competence of future officers have been analyzed, which are based on the structure of educational activity and which allow to identify them with its structural elements. It has been substantiated that the formation of communicative competence of future officers is a complex and multi-component process, the implementation of which should take place in stages, taking into account the basic requirements for a certain level of professional training, defined by both state regulatory documents and international codes and conventions. It has been determined that the condition for the successful formation of communicative competence of future officers is the application and use in the process of professional training of such forms, methods and methods of training of future officers as psychological training, role trainings, group socio-psychological trainings, practical classes on the formation of communication skills and professional communication skills. It has been proven that improving the quality of communicative training of future officers is possible due to the implementation of the principles of integrity, systematicity, consistency and continuity.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми дослідження зумовлено запровадженням нової освітньої політики, особливо в контексті необхідності підготовки висококваліфікованих військових фахівців для системи Збройних Сил країни, що детерміновано сучасними політичними та соціально-економічними трансформаціями, спрямованими на забезпечення надійного захисту життєво важливих інтересів держави. Про зазна-

чене йдеться в державних нормативно-правових документах, зокрема законах України «Про освіту» (2017) і «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції військової освіти в Україні (1997), Проекті Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України до 2017 року та ін.

На рівні теорії та методики професійної військової освіти виникає необхідність розгляду

проблеми забезпечення специфічної комунікативної діяльності майбутніх офіцерів, зокрема в ситуаціях військових дій в нашій країні, військових навчань із представниками інших країн (Сі Бриз, Репід Трайдент, Флеймінг Сврд, Кембріан Патрол, Платіnum Ігл, Сейбер Гардіан) та миротворчих місій. Спеціальна професійно-комунікативна підготовка військових фахівців, у процесі якої здійснюється вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти, забезпечує можливість їхнього активного спілкування в умовах виконання професійної діяльності, є невід'ємним компонентом професійної компетентності сучасного офіцера, що забезпечується наявністю відповідних професійно-комунікативних знань, умінь, особистісних якостей.

Окрім того, процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема в галузі військових відносин, детермінують зміни у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера, однією зі складових якої є комунікативна компетентність, що формується в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника закладу вищої військової освіти, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі.

Мета статті – розкрити специфіку формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання професійного спілкування розглядаються у працях І. Авдеевої, С. Амеліної, Н. Беньковської, І. Вдовенко, В. Грехнева, О. Каверіної, І. Котової, Н. Курилович, О. Куцевол, Н. Логутиної, Г. Сагач та ін.

Наукові пошуки сьогодення спрямовані на вивчення компонентів спілкування: комунікації, пізнання, особистих якостей, взаємодії впливів на ефективність спілкування, труднощів, які заважають результативному спілкуванню. Досліджуються також засоби спілкування, пізнавальні процеси під час його здійснення, їх взаємозв'язок. Велика увага приділяється вивченню історичних підходів до пізнання і спілкування, визначенню умов його оптимізації, які залежать від індивідуальних особливостей. Міжособистісне спілкування трактується як процес інформаційно-предметної та особистісної взаємодії між людьми, в якій формуються й реалізуються їхні стосунки. Культура міжособистісних стосунків розглядає певну систему морально-етичних цінностей, на які орієнтуються люди в процесі соціальної взаємодії, і, таким чином, використовуючи концептуальний доробок і категоріальний апарат етики, наповнює їх конкретним соціально-історичним змістом,

тобто постає як практична етика, основою якої є уявлення про належну поведінку [4]. Важливою особливістю міжособистісної взаємодії є здатність людини «приймати роль іншого», уявляти, як її сприймає партнер, і відповідно інтерпретувати ситуацію та конструювати власні дії. Вона ґрунтується на взаємній готовності суб'єктів до певного типу комунікативної взаємодії й виникає та розвивається на основі суб'єктивної потреби у спілкуванні та її задоволенні, регулюється індивідуально-психологічними особливостями людей, що взаємодіють, і супроводжуються станом задоволення чи незадоволення один одним. Психологічні механізми сприймання й розуміння один одного, міжособистісна привабливість, взаємовплив і рольова поведінка реалізуються в комунікативній культурі, яка є провідним важелем формування й розвитку міжособистісних відносин.

О. Пометун зазначає, що професійна компетентність має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [3].

Слід зазначити, що комунікативні якості не є природними, їх формування мусить бути свідомим, цілеспрямованим, обумовленим професійними потребами. На відміну від фахових знань, які постійно здобуватимуться і вдосконалюватимуться офіцером у практичній діяльності, знання щодо норм соціальної (в тому числі професійної) поведінки і комунікативні знання та здібності повинні набуватися протягом навчання, оскільки часу та можливостей для засвоєння цього в процесі виконання службових обов'язків не передбачається. Таким чином, формування комунікативних якостей майбутніх офіцерів є завданням закладів вищої військової освіти.

Будь-яке спілкування, усне чи писемне, – це взаємодія осіб, особистостей, людей, що виконують певні функціональні ролі. Ефективність спілкування безпосередньо залежить від морально-позитивної атмосфери, яка не тільки створюється протягом спілкування, а, насамперед «запрограмована», задана моральними настановами комунікативно компетентної людини. Отже, першим елементом здатності, що розглядається, є моральна та етична компетентності особи. Під цим розуміємо, по-перше, сформованість морально-ціннісних орієнтирів людини, і, по-друге, етико-професійну освіченість, яка передбачає знання загальної і професійної етики спілкування та свідоме, раціональне використання цих знань у професійному спілкуванні.

Наступні два елементи близькі, пов'язані між собою, але їх слід розрізняти – це мовна компетентність та мовленнєва компетентність.

Мовна компетентність полягає у володінні мовою в межах нормативної граматики та літератур-

ного словника, тобто знання мовного коду, знання та усвідомлення комунікативних законів і умов здійснення акту спілкування, а також способів і засобів їх застосування чи утримання від них.

Мовленнєва компетентність спирається на мовно-комунікативну підготовленість і реалізується через мовленнєві вміння та навички: вміння говорити, слухати, виступати, брати участь у діалозі, сприймати та відтворювати мовні тексти функціональної спрямованості. Для майбутніх офіцерів важливою складовою цієї компетенції є практичне володіння професійною лексикою і в усному, і у писемному варіантах, здатність послуговуватись офіційно-діловим стилем, творчо використовувати мовні засоби, суворо дотримуватися норм мови, забороняти грубі висловлювання та позанормативну лексику, вільно адаптуватися в конкретній ситуації спілкування. Тобто мовленнєва компетентність майбутніх офіцерів повинна гіпотетично наближатися до елітарного рівня практичного володіння мовою.

Розгляд структурних елементів комунікативної компетентності свідчить про те, що така здатність не є природною, притаманною людині від народження. Це сукупність знань, більшість із яких може бути опанована тільки у вищому навчальному закладі. Поряд із цим під час навчання курсанти повинні мати змогу оволодіти відповідними вміннями та здобути навички кваліфікованого спілкування.

Процес формування комунікативної компетенції є складним і тривалим, що впливає із розуміння складових цього феномену. Досягнення оптимальних результатів комунікативної підготовки майбутніх офіцерів знаходиться у площині комплексного підходу до організації цілеспрямованого навчання. Тобто на формування комунікативної компетентності повинні бути спрямовані декілька навчальних курсів, інтегративним спрямуванням яких має бути визначена мета.

На нашу думку, основними структурними компонентами комунікативної компетентності майбутніх офіцерів є лінгвістична, мовленнєва та акмеологічна компетенції. Лінгвістична компетенція полягає в оволодінні орфографічними, фонологічними, граматичними та лексичними навичками і є підґрунтям формування мовленнєвої компетенції, оскільки здійснювати ефективну комунікацію без опанування правилами користування лінгвістичною системою неможливо. У свою чергу, мовленнєва компетенція передбачає засвоєння іншомовної культури, розширення та модифікацію своєї картини світу за рахунок формування картини світу інших мовних особистостей і набуття досвіду комунікації [2]. І, нарешті, акмеологічна компетенція полягає в опануванні здібності до постійної самореаліза-

ції, самовдосконалення та професійної мобільності, яка досягається за рахунок формування умінь критично мислити, виявляти «ситуативну адаптивність» [2]. в професійно-значущих ситуаціях, вирішувати проблемні задачі та виявляти навички міжособистісного спілкування.

Отже, під час навчання у вищому військовому закладі освіти майбутній офіцер повинен отримати такі знання, якості і уміння, що, трансформуючись під впливом особистісних особливостей і досвіду спілкування у реальних ситуаціях взаємодії, складуть ту частину професійної компетентності і майстерності фахівця, яка може бути визначена його комунікативною компетентністю.

Зауважимо, що у процесі формування комунікативної компетентності курсантів слід орієнтуватися передусім на міжособистісне, міжгрупове вербальне спілкування – найефективніші види взаємодії людей (М. Корнев, А. Коваленко, В. Квінн та ін.). Саме міжособистісне спілкування є однією з форм задоволення комунікативних потреб людини, воно сприяє самовираженню особистості, повному взаєморозумінню співрозмовників і, нарешті, швидкому отриманню необхідної інформації.

Вирішення питання розвитку комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів не може успішно здійснюватися поза сучасними досягненнями в предметній галузі знань в психолого-педагогічній теорії та практиці. Ефективність процесу формування комунікативної компетентності зумовлена низкою психологічних та педагогічних факторів, які можна визначити як суттєві обставини, що впливають на успішність розвитку спілкування у майбутніх офіцерів. Фактори успішності базуються на структурі навчальної діяльності, яка дозволяє ідентифікувати їх із її структурними елементами:

- створення умов для розвитку внутрішньої мотивації до спілкування;
- удосконалення навчально-виховного процесу за рахунок залучення курсантів у процес активного обговорення конкретних ситуацій із практики службової діяльності;
- залучення курсантів до пошуку, відбору і формуванню навчальних ситуацій, які припускають вибір стилів спілкування у повсякденній професійній діяльності та екстремальних (конфліктних) ситуаціях;
- активізація самооцінки якості комунікативної діяльності через порівняльний аналіз зростання власних досягнень.

Висновки. У результаті проведеного дослідження, на нашу думку, умовою успішного формування комунікативної компетентності у курсантів є застосування і використання у процесі навчання таких форм, методів і прийомів підго-

товки майбутніх офіцерів, як психологічний тренінг, рольові тренінги, групові соціально-психологічні тренінги, практичні заняття з формування комунікативності та навичок професійного спілкування.

Таким чином, науковий пошук засвідчує, що формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів є складним та багатокомпонентним процесом, здійснення якого має відбуватися поетапно з урахуванням основних вимог, що висуваються до певного рівня професійної

підготовки, визначених як державними нормативними документами, так і міжнародними кодами та конвенціями. Підвищення якості комунікативної підготовки уможливується за рахунок реалізації принципів цілісності, системності, послідовності та безперервності.

Перспективами подальших наукових розвідок є розробка педагогічних умов формування комунікативної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів Військово-Морських Сил Збройних Сил України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак С. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2001. 20 с.
2. Павленко О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» ; Дніпропетровський нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 560 с.
3. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / Під. заг. ред. О. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.*
4. Сайтарлі І. Культура міжособистісних стосунків. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.
5. Ценко М. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2014. Вип. 4. С. 41–50.

REFERENCES

1. Kozak, S. (2001). Formuvannya inomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnix fakhivtsiv morskoho flotu [Formation of foreign language communicative competence of future naval specialists]. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity". Odesa [in Ukrainian].
2. Pavlenko, O. (2010). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentsii fakhivtsiv mytnoi sluzhby v systemi neprevnoi profesiinoi osvity [Formation of communicative competence of customs service specialists in the system of continuous professional education]. Dys. d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity". Dnipropetrovskiy nats. un-t im. Olesia Honchara. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
3. Pometun, O. (2004). Dyskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhenia kompetentnisnogo pidkhdou v ukrainskii osviti [Discussion of Ukrainian teachers on the issue of introducing the competence approach in Ukrainian education]. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky / Pid.zah.red. O. Ovcharuk. Kyiv: "K.I.S." [in Ukrainian].
4. Saitarli, I. (2007). Kultura mizhosobystisnykh stosunkiv [Culture of interpersonal relations]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Tsenko, M. (2014). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix yurystiv [Formation of communicative competence of future lawyers]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. Kharkiv. Vyp. 4 [in Ukrainian].